

PRAWO MEDIÓW

redakcja naukowa Piotr Ślęzak

Michał Barański, Agnieszka Bielska-Brodziak
Monika Brzozowska-Pasieka, Katarzyna Grzybczyk
Konrad Kobyliński, Piotr Ślęzak, Leszek Wilk

ZAGADNIENIA PRAWNE

PRAWO MEDIÓW

redakcja naukowa Piotr Ślęzak

Michał Barański, Agnieszka Bielska-Brodziak
Monika Brzozowska-Pasieka, Katarzyna Grzybczyk
Konrad Kobyliński, Piotr Ślęzak, Leszek Wilk

ZAGADNIENIA PRAWNE

Stan prawny na 20 maja 2020 r.

Recenzent

Prof. dr hab. Ewa Nowińska

Wydawca

Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący

Joanna Ołówek

Opracowanie redakcyjne

Agnieszka Witczak

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Autorami poszczególnych rozdziałów są:

Michał Barański – rozdział dziewiąty

Agnieszka Bielska-Brodziak, Konrad Kobyliński – rozdział dziesiąty

Monika Brzozowska-Pasieka – rozdziały drugi, szósty

Katarzyna Grzybczyk – rozdział piąty

Piotr Słezak – rozdziały pierwszy, trzeci, czwarty, siódmy, ósmy

Leszek Wilk – rozdział jedenasty

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2020

ISBN 978-83-8187-843-2

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	11
Wstęp	15
Rozdział pierwszy	
Wolność słowa	17
1.1. Uwagi wstępne	17
1.2. Pojęcie wolności słowa	18
1.3. Wolność słowa w ujęciu Europejskiej Konwencji Praw Człowieka	20
1.3.1. Wprowadzenie	20
1.3.2. Zakres wolności słowa	22
1.3.3. Swoboda wypowiedzi w debacie politycznej i w sprawach publicznie ważnych	23
1.3.4. Swoboda wypowiedzi artystycznej	28
1.3.5. Swoboda wypowiedzi komercyjnej	29
1.3.6. Swoboda otrzymywania informacji	29
1.3.7. Obowiązki i odpowiedzialność	30
1.3.8. Ograniczenia swobody wypowiedzi	30
1.3.8.1. Trójelementowy test zgodności	30
1.3.8.2. Ochrona bezpieczeństwa państwa	32
1.3.8.3. Ochrona moralności	33
1.3.8.4. Ochrona dobrego imienia i praw osób trzecich	34
1.3.8.5. Ochrona informacji poufnych	37
1.3.8.6. Gwarancja powagi i bezstronności wymiaru sprawiedliwości	37
1.3.8.7. Działalność nadawców radiowych, telewizyjnych lub przedsiębiorstw kinematograficznych	38
1.4. Wolność słowa w ujęciu konstytucyjnym	38
1.4.1. Wprowadzenie	38
1.4.2. Wolność mediów w Konstytucji RP	39
1.4.3. Gwarancje wolności słowa w Konstytucji RP	40
1.4.3.1. Wprowadzenie	40

1.4.3.2. Wolność słowa	41
1.4.3.3. Zakaz cenzury prewencyjnej	43
1.4.3.4. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji	45
Rozdział drugi	
Prawo prasowe – wybrane zagadnienia	48
2.1. Podstawowe pojęcia	48
2.2. Prawa i obowiązki dziennikarzy	51
2.3. Sprostowania prasowe	72
2.4. Rejestracja dzienników i czasopism	81
Rozdział trzeci	
Radiofonia i telewizja	84
3.1. Uwagi wstępne	84
3.2. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji	89
3.2.1. Wprowadzenie	89
3.2.2. Zadania KRRiT	89
3.2.3. Członkowie KRRiT	93
3.2.4. Przewodniczący KRRiT	96
3.3. Rada Mediów Narodowych	99
3.4. Reżimy prawne świadczenia audiowizualnych usług medialnych	101
3.4.1. Wprowadzenie	101
3.4.2. Nadawcy publiczni	101
3.4.3. Nadawcy niepubliczni	108
3.4.4. Nadawcy społeczni	114
3.4.5. Operatorzy sieci kablowych	115
3.4.6. Programy telewizyjne rozpowszechniane wyłącznie w systemie teleinformatycznym	117
3.4.7. Audiowizualne usługi medialne na żądanie	118
3.5. Zasady budowy programów	119
3.5.1. Wprowadzenie	119
3.5.2. Samodzielność nadawcy	119
3.5.3. Obowiązki informacyjne nadawcy	121
3.5.4. Kwoty programowe	121
3.5.5. Przekazy handlowe	122
3.5.6. Treść audycji	122
3.5.6.1. Wprowadzenie	122
3.5.6.2. Zakaz propagowania niektórych postaw	122
3.5.6.2.1. Uwagi ogólne	122
3.5.6.2.2. Działania sprzeczne z prawem	124
3.5.6.2.3. Działania sprzeczne z polską racją stanu	124
3.5.6.2.4. Postawy i poglądy sprzeczne z moralnością	125

3.5.6.2.5. Postawy i poglądy sprzeczne z dobrem społecznym	126
3.5.6.2.6. Zakaz nawoływania do nienawiści i zakaz dyskryminacji	126
3.5.6.2.7. Zachowania zagrażające zdrowiu	127
3.5.6.2.8. Zachowania zagrażające bezpieczeństwu	127
3.5.6.2.9. Zachowania zagrażające środowisku naturalnemu	127
3.5.6.3. Poszanowanie przekonań religijnych odbiorców	127
3.5.6.4. Ochrona małoletnich	129
3.5.6.5. Poprawność języka	130
3.5.7. Dostępność programów dla niepełnosprawnych	130
3.5.8. Ważne wydarzenia	130

Rozdział czwarty

Postęp techniczny w mediach	133
4.1. Uwagi wstępne	133
4.2. Media w Internecie	133
4.2.1. Pojęcie Internetu	133
4.2.2. Internet jako środek przekazu	134
4.2.3. E-prasa	137
4.2.4. Radio i telewizja w Internecie	138
4.3. Platformy cyfrowe	140
4.4. Konwergencja mediów	142

Rozdział piąty

Reklama w mediach	144
5.1. Pojęcie reklamy	144
5.2. Reklama w Prawie prasowym	146
5.2.1. Kryptoreklama	148
5.2.2. Obowiązek umieszczania reklam i ogłoszeń	151
5.3. Reklama w ustawie o radiofonii i telewizji	155
5.3.1. Przekazy handlowe	157
5.3.2. Reklama i telesprzedaż	157
5.3.3. Sponsoring	160
5.3.4. Lokowanie produktu	163
5.3.5. Przepisy wspólne	170
5.4. Reklama w Internecie	174
5.4.1. Spam	180
5.4.2. Reklama behawioralna	183
5.4.3. Reklama kontekstowa	187
5.4.4. Influencer marketing	189
5.4.5. Przykłady reklam naruszających prawo	194

5.4.5.1. Wyszukiwarki internetowe	194
5.4.5.2. Domeny internetowe i metatagi	194
5.4.5.3. Odpowiedzialność za ogłoszenia reklamowe w serwisie internetowym	196
5.4.6. Blokowanie reklam w Internecie	196

Rozdział szósty

Ochrona dóbr osobistych w kontekście działalności mediów	198
6.1. Uwagi wstępne	198
6.2. Legitymacja czynna osoby fizycznej	200
6.3. Legitymacja czynna osoby prawnej i innych podmiotów	201
6.4. Legitymacja czynna w sprawach naruszania w mediach dobra osobistego w postaci tożsamości narodowej	204
6.5. Cześć jako dobro osobiste	206
6.5.1. Nieprawdziwe informacje, sugestie i nieuzasadnione oceny w mediach a naruszenie czci	207
6.5.2. Debata publiczna	212
6.5.3. Cytaty i przedruki a naruszenie czci	213
6.5.4. Argumenty „ad Hitlerum” w mediach a odpowiedzialność za naruszenie czci	215
6.6. Prywatność	219
6.7. Kult pamięci osoby zmarłej i tożsamość narodowa jako dobra osobiste ...	224
6.8. Wizerunek	226
6.8.1. Pozowanie i opłata jako przesłanka zwalniająca z konieczności posiadania przez media odrębnej zgody osoby uwiecznionej na wizerunku	227
6.8.2. Osoby powszechne znane i ich wizerunki w mediach	229
6.8.3. Osoby stanowiące tło (element większej całości) i ich wizerunki w mediach	232

Rozdział siódmy

Ochrona małoletnich w kontekście działalności mediów	236
7.1. Uwagi wstępne	236
7.2. Treści szkodzące rozwojowi małoletnich	237
7.3. Przemoc	240
7.4. Pornografia	244
7.5. Kwalifikowanie audycji jako szkodliwych	245
7.6. Zabezpieczenia techniczne	249
7.7. Niedozwolona treść reklamy	251
7.8. Zagrożenia w cyberprzestrzeni	254
7.8.1. Wprowadzenie	254
7.8.2. Bezpieczeństwo osobiste	255
7.8.3. Prywatność	257

Rozdział ósmy

Prawo własności intelektualnej w działalności mediów	259
8.1. Uwagi wstępne	259
8.2. Prawo autorskie	260
8.2.1. Wprowadzenie	260
8.2.2. Utwór	260
8.2.3. Autorskie prawa osobiste	264
8.2.4. Autorskie prawa majątkowe	267
8.2.5. Dozwolony użytek w zakresie działalności mediów	269
8.3. Ochrona tytułu prasowego i tytułu utworu	272
8.4. Ochrona znaków towarowych i usługowych	275

Rozdział dziewiąty

Zatrudnienie w mediach	278
9.1. Stosunek pracy dziennikarza	278
9.2. Zatrudnienie dziennikarza na podstawie umów cywilnoprawnych	285
9.3. Zatrudnienie dziennikarza a „samozatrudnienie”	289

Rozdział dziesiąty

Etyka dziennikarska	292
10.1. Uwagi wstępne. Moralność, etyka i metaetyka	292
10.2. Główne stanowiska etyczne – deontologia i konsekwencjalizm	294
10.3. Etyka zawodowa	297
10.4. Charakterystyka etyki dziennikarskiej	298
10.5. Wzorzec osobowy i wartości w pracy dziennikarza	301
10.6. Współczesne problemy etyki dziennikarskiej. Etyka sytuacyjna	305
10.7. Przykładowe dylematy etyczne dziennikarstwa	308

Rozdział jedenasty

Odpowiedzialność karna	315
11.1. Uwagi wstępne	315
11.2. Odpowiedzialność karna w Prawie prasowym	317
11.3. Odpowiedzialność karna w zakresie reklamy	331
11.3.1. Odpowiedzialność karna w przypadku bezprawnej reklamy alkoholu	333
11.3.2. Odpowiedzialność karna w przypadku bezprawnej reklamy produktów leczniczych	335
11.3.3. Odpowiedzialność karna w przypadku bezprawnej reklamy gier hazardowych	338

Bibliografia	343
---------------------------	-----

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

- EKPC/Konwencja – europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284)
- k.c. – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2019 r. poz. 1145 ze zm.)
- k.k. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2019 r. poz. 1950 ze zm.)
- k.k.s. – ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2020 r. poz. 19 ze zm.)
- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- k.p. – ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2019 r. poz. 1040 ze zm.)
- k.p.c. – ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2019 r. poz. 1460 ze zm.)
- k.r.o. – ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2019 r. poz. 2086 ze zm.)
- k.w. – ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2019 r. poz. 821 ze zm.)
- pr. aut. – ustawa z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1231 ze zm.)
- pr. farm. – ustawa z 6.09.2001 r. – Prawo farmaceutyczne (Dz.U. z 2019 r. poz. 499 ze zm.)
- pr. pras. – ustawa z 26.01.1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 1914)
- pr. tel. – ustawa z 16.07.2004 r. – Prawo telekomunikacyjne (Dz.U. z 2019 r. poz. 2460 ze zm.)
- p.w.p. – ustawa z 30.06.2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz.U. 2020 r. poz. 286 ze zm.)
- RODO – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27.04.2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz.Urz. UE L 119, s. 1)
- u.o.a. – ustawa z 21.04.2005 r. o opłatach abonamentowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1801 ze zm.)
- u.RMN – ustawa z 22.06.2016 r. o Radzie Mediów Narodowych (Dz.U. poz. 929)

- u.r.t. – ustawa z 29.12.1992 r. o radiofonii i telewizji (Dz.U. z 2020 r. poz. 805)
 u.z.n.k. – ustawa z 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 2019 r. poz. 1010 ze zm.)

Czasopisma, publikatory i zbiory orzecznictwa

- Apel. W-wa – Apelacja Warszawska
 Biul. SN – Biuletyn Sądu Najwyższego
 Dz.U. – Dziennik Ustaw
 Dz.Urz. UE/WE – Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej/Wspólnot Europejskich
 Dz.Urz. UOKiK – Dziennik Urzędowy Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów
 KPP – Kwartalnik Prawa Prywatnego
 KSP – Krakowskie Studia Prawnicze
 M.P. – Monitor Polski
 OSA – Orzecznictwo Sądów Polskich
 OSAŁ – Orzecznictwo Sądów Apelacji Łódzkiej
 OSAW – Orzecznictwo Sądów Apelacji Wrocławskiej
 OSNAPiUS – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
 OSNC – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
 OSNCP – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
 OSNC-ZD – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy
 OSNKW – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
 OSNP – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
 OSP – Orzecznictwo Sądów Polskich
 OTK – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
 OTK-A – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, Seria A
 PiP – Państwo i Prawo
 PIPWI UJ – Prace Instytutu Prawa Własności Intelektualnej Uniwersytetu Jagiellońskiego
 POSAG – Przegląd Orzecznictwa Sądu Apelacyjnego w Gdańsku
 PPH – Przegląd Prawa Handlowego
 Prok. i Pr. – Prokuratura i Prawo
 PUG – Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
 RJD – Reports of Judgments and Decisions
 TPP – Transformacje Prawa Prywatnego
 ZNUJ – Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego
 ZNUJ PPWI – Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Prawa Własności Intelektualnej
 ZNUJ PWIOWI – Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej
 ZOTSiS – Zbiór Orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości i Sądu Pierwszej Instancji

Inne

CBOSA	– Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych (dostępna na stronie: orzeczenia.nsa.gov.pl)
ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
KRRiT/Krajowa Rada	– Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji
NSA	– Naczelny Sąd Administracyjny
PAP	– Polska Agencja Prasowa
RMN	– Rada Mediów Narodowych
SA	– sąd apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
SO	– sąd okręgowy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
UKE	– Urząd Komunikacji Elektronicznej
UOKiK	– Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
WSA	– wojewódzki sąd administracyjny

WSTĘP

W imieniu własnym oraz zespołu Autorów oddaję do rąk Czytelników monografię *Prawo mediów*. Zawarte w niniejszej książce teksty stanowią rezultat badań poszczególnych Autorów nad budzącymi ich zainteresowanie naukowe problemami. Inspiracją dla podjęcia inicjatywy przygotowania tekstów dotyczących prawa mediów była konstatacja, iż na polskim rynku wydawniczym nie ma aktualnego opracowania obejmującego tę problematykę. Wynika to rzecz jasna z ewolucji materii prawnej – widocznej zwłaszcza w ustawie o radiofonii i telewizji. Dlatego wydane przez Wolters Kluwer w 2005 r. *Prawo mediów* pod redakcją Janusza Barty, Ryszarda Markiewicza i Andrzeja Matlaka w pewnym stopniu się zdezaktualizowało.

Nie jest to rzecz jasna opracowanie wyczerpujące zagadnienie prawa mediów. Wynika to stąd, że musiałby powstać tekst kilkukrotnie przekraczający objętość niniejszej monografii. Dlatego z konieczności pewne zagadnienia pozostały poza sferą rozważań autorów. Wystarczy wskazać chociażby – jakże istotne w praktyce – kwestie finansowania mediów.

Niniejsza książka jest monografią, czyli książką spójną tematycznie. Nie należy jej przypisywać waloru wyłącznie naukowego dla prawników – dla praktyków i przedsiębiorców z sektora mediów jest ona poradnikiem, natomiast dla studentów swego rodzaju podręcznikiem.

Wyrażam nadzieję, że zawarte w poszczególnych rozdziałach rozważania przyczynią się także do szerszej dyskusji na temat istotnych, a budzących kontrowersje zagadnień prawa mediów.

Piotr Ślęzak

Tychy, 3 czerwca 2020 r.

Rozdział pierwszy

WOLNOŚĆ SŁOWA

1.1. Uwagi wstępne

Wolność słowa jest zasadą mającą ogromne znaczenie dla funkcjonowania mediów. Jest to kwestia oczywista, biorąc pod uwagę ciągle rosnącą rolę społeczną mediów, dzięki którym konkretny odbiorca może sobie wyrobić osąd w konkretnej sprawie.

Należy podkreślić, że wolność słowa wywodzi się z wolności jednostki w sferze prywatnej i publicznej. Ważnym elementem wolności jednostki w sferze publicznej jest wolność słowa. Teoretyczną podstawą koncepcji wolności słowa, także wyrażonej w postaci norm prawnych, są opracowania filozoficzne. Jako przykład wskażmy kilka wypowiedzi autorów opowiadających się za koniecznością wprowadzenia wolności słowa. John Stuart Mill pisze: „Gdyby cała ludzkość z wyjątkiem jednego człowieka sądziła to samo i tylko ten jeden człowiek byłby odmiennego zdania, ludzkość byłaby równie mało uprawniona do nakazywania mu milczenia, co on gdyby miał po temu władzę, do zamknięcia drzwi ludzkości”¹. Z kolei John Milton opublikował swoje przemyślenia dotyczące cenzury. Opowiadał się za jej zniesieniem, argumentując: „Książki są jak pokarm, niektóre pożywne inne szkodliwe (...) Najlepsze książki dla spalonego umysłu mogą być pożywką dla nieprawości (...) Ze złą książką jest inaczej, gdyż w rękach bystrego i roztropnego czytelnika służy (...) odkrywaniu prawdy, obalaniu fałszu, przestrodze i pouczaniu (...) Jeśli ktoś chciałby przy pomocy druku poprawiać obyczaje musiałyby nadzorować wszystkie rozrywki”². Czytelników zainteresowanych teoretycznymi podstawami wolności słowa odsyłam do opracowań Ericha Fromma³, Isaiaha Berlina⁴ oraz Benjamina Constanta⁵.

---

¹ J.S. Mill, *O wolności*, tłum. A. Kurlandzka, Warszawa 1999, s. 30.

² J. Milton, *Areopagitica*, tłum. J. Rzepa, Warszawa 2012.

³ Zwłaszcza E. Fromm, *Ucieczka od wolności*, tłum. O. i A. Ziemilscy, Warszawa 1977.

⁴ Zwłaszcza I. Berlin, *Cztery eseje o wolności*, tłum. H. Bartoszewicz i in., Warszawa 1994.

⁵ B. Constant, *O wolnościach starożytnych i nowożytnych*, „Arka” 1992/42.

1.2. Pojęcie wolności słowa

Zdaniem Abrahama Lincolna demokracja to „rząd ludu, sprawowany przez lud i dla ludu”⁶. Demokracja liberalna to taki system, w którym ogromna część energii politycznej skupia się na szukaniu najbardziej efektywnych sposobów okiełznania władzy, do kogokolwiek by ona nie należała⁷. Dlatego system prawny kraju demokratycznego przewiduje instytucje gwarantujące wolność jednostki – obywatela. Stanowią one swoiste filary demokracji. Jednym z takich filarów jest wolność słowa. W politologii porównawczej stosowane są skale, inaczej mówiąc – indeksy demokracji. Są to narzędzia teoretyczno-metodologiczne, za pomocą których mierzy się poziom demokratyczności systemów politycznych, a następnie przedstawia się go w postaci wartości liczbowej⁸. Tytułem przykładu można wskazać jeden z najbardziej znanych i najczęściej przywoływanych przez badaczy programów pomiaru demokracji: doroczny raport przygotowywany przez amerykańską organizację pozarządową Freedom House. Prowadzi ona systematyczny monitoring wolności oparty na metodologii opracowanej przez Raymonda Gastila. Jednym z kryteriów uwzględnianych w tych raportach jest wolność wypowiedzi⁹.

Należy wyraźnie podkreślić, że terminów „wolność słowa” oraz „prawo do wolności słowa” używa się jako synonimów naturalnych uprawnień jednostki wynikających z istoty człowieczeństwa (natury ludzkiej) i przynależnych każdemu z samego faktu bycia człowiekiem¹⁰. Wolność jako taka jest „sposobem istnienia dobra”¹¹. Przyjmując takie rozumienie wolności, zakładamy, że człowiek jest wewnątrznie wolny, jeśli w swoim postępowaniu urzeczywistnia dobro¹².

Wydaje się, że wskazane jest określenie „minimum” i „maksimum” wolności. W tym kontekście mówimy o wolności materialnej (absolutnej) i formalnej. Wolność materialna oznacza niczym nieskrępowaną swobodę wypowiedzi. Należy uznać, że zasada ta nie została praktycznie zrealizowana w żadnym kraju, z wyjątkiem Stanów Zjednoczonych. Pierwsza poprawka do Konstytucji Stanów Zjednoczonych brzmi następująco: „Kongres nie może stanowić ustaw, które (...) ograniczają wolność słowa

⁶ Zob. informacje zawarte na stronie internetowej: <http://konkurs.eduseek.interklasa.pl/phobos/konkursy/konkurs1/k1-22/WWW/demok.htm> (dostęp: 19.06.2020 r.).

⁷ Tak J. Kubik, *Demokracja liberalna, społeczeństwo i rozliczanie władzy*. Tekst dostępny na stronie internetowej: <https://archiwumosiatsynskiego.pl/wpis-w-debacie/demokracja-liberalna-spolesczenstwo-obywatelskie-rozliczanie-wladzy-system-naczyn-polaczonych-demokracji/> (dostęp: 19.06.2020 r.).

⁸ Por. W. Szewczak, *Jak zmierzyć demokrację. Skale pomiaru demokracji politycznej stosowane w politologii porównawczej*, „Przegląd Politologiczny” 2011/1, s. 121.

⁹ W. Szewczak, *Jak zmierzyć...*, s. 123–125.

¹⁰ Zob. J. Wichura, *Wolność słowa jako fundament państw demokratycznych a jej wielopłaszczyznowy charakter*, „Pisma Humanistyczne” 2014/12, s. 194.

¹¹ Tak J. Tischner, *Spowiedź rewolucjonisty*, Kraków 1993, s. 35.

¹² Por. W. Załuski, „Wolność jako sposób istnienia dobra”. O filozofii wolności J. Tischnera, „Studia z Filozofii Polskiej” 2015/10, s. 95–96.

lub prasy¹³. W większości państw ustawodawstwo opiera się na formalnej koncepcji wolności słowa. Oznacza ona, że wolność słowa jest reglamentowana¹⁴, przy czym zakres owej reglamentacji jest różny w różnych krajach¹⁵. W konsekwencji należy odróżnić „wolność od” i „wolność do”. Pierwsza oznacza wolność od ingerencji z zewnątrz¹⁶, separację jednostki od ogółu – społeczeństwa, grupy społecznej¹⁷; natomiast druga oznacza konieczność otwarcia się na drugiego człowieka¹⁸, aktywność państwa, które stwarza warunki dla samorealizacji osoby ludzkiej¹⁹. Cytując Alexisa de Tocqueville’a, można powiedzieć, że wolność człowieka kończy się tam, gdzie zaczyna się wolność drugiego człowieka. Częściowe ograniczenia wolności przez państwo można, zdaniem Karla Raimunda Poppera, zaakceptować, jeśli jest to konieczne oraz pod warunkiem, że państwo chroni ten zakres wolności, który pozostaje po ograniczeniach²⁰. Za niedopuszczalne uznaje się z reguły ograniczenia o charakterze prewencyjnym – zwłaszcza cenzurę prewencyjną oraz koncesjonowanie działalności prasowej²¹.

W demokratycznym społeczeństwie rządu „ludu”, czyli większości, muszą iść w parze z poszanowaniem indywidualnych praw człowieka (zabezpieczonych gwarancjami prawnymi). Prawa mniejszości nie zależą od dobrej woli większości i nie mogą być usunięte większością głosów. Prawa mniejszości są chronione, ponieważ instytucje prawne demokratycznego społeczeństwa bronią praw każdego obywatela²². W konsekwencji wszyscy obywatele mają prawo prezentacji poglądów w przestrzeni publicznej; zarówno ci, których poglądy zwyciężyły w debacie nad istotnymi kwestiami prawnym, jak i ci, którzy debatę przegrali.

Wolność słowa należy rozumieć jako prawo do swobodnego wyrażania myśli²³. Pojęcie to jest wielowymiarowe²⁴. Można je rozpatrywać przynajmniej w trzech wymiarach. Po pierwsze, w wymiarze humanistycznym – jako jedną z wartości potrzebnych do samorealizacji człowieka. Po drugie, w wymiarze demokratycznym – jako gwarancję funkcjonowania państwa demokratycznego i jego instytucji. Po trzecie wresz-

¹³ Przepis ten znajduje się w Karcie Praw z 1791 r. zawierającej 10 pierwszych poprawek do Konstytucji Stanów Zjednoczonych z 1789 r. Zob. I. Dobosz, *Prawo prasowe. Podręcznik*, Warszawa 2006, s. 54.

¹⁴ Por. J. Sobczak, *Prawo prasowe. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2000, s. 151.

¹⁵ Zob. I. Dobosz, *Prawo...*, s. 54.

¹⁶ Tak J. Sobczak, *Prawo...*, s. 154.

¹⁷ Tak J.J. Mrozek, *Rozważania prawne wokół pojęcia „wolność słowa”*, „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna” 2012/8, s. 158.

¹⁸ Tak J. Sobczak, *Prawo...*, s. 154.

¹⁹ Tak J.J. Mrozek, *Rozważania...*, s. 158.

²⁰ K.R. Popper, *Społeczeństwo otwarte i jego wrogowie*, t. 2, tłum. H. Krahelska, Warszawa 1993, s. 356–368.

²¹ Tak I. Dobosz, *Prawo...*, s. 54.

²² Zob. informacje zawarte na stronie internetowej: <http://konkurs.eduseek.interklasa.pl/phobos/konkursy/konkurs1/k1-22/WWW/demok.htm> (dostęp: 19.06.2020 r.).

²³ Tak słusznie J.J. Mrozek, *Rozważania...*, s. 157.

²⁴ J. Wichura, *Wolność...*, s. 193–210.

cie, w wymiarze praworządności – jako gwarancje prawne wolności słowa oraz jej prawne granice²⁵.

Wolność słowa jest pojęciem zbiorczym, które obejmuje wolność:

- wypowiedzi kierowanej do innych;
- poszukiwania informacji;
- pozyskiwania informacji;
- otrzymywania informacji;
- komunikowania się²⁶.

Wolność słowa można rozpatrywać jako jedno z dóbr osobistych osoby fizycznej. Co prawda przepis art. 23 k.c. nie wskazuje wyraźnie na to dobro osobiste – jednakże, jeśli możliwość nieskrępowanego prezentowania poglądów na wybranym forum i na wybrany temat jest wartością pozwalającą na funkcjonowanie jednostki w społeczeństwie informacyjnym – nie ma przeszkód, aby wolność słowa traktować jako dobro osobiste²⁷. Niekiedy wartość tę nazywa się w sposób bardziej opisowy – prawem do własnych poglądów i nieskrępowanego ich wyrażania²⁸.

W związku z faktem, że we współczesnym społeczeństwie zakres wolności słowa wynika z regulacji prawnych w dalszej części niniejszego rozdziału zostaną omówione dwa najważniejsze obszary poddane regulacjom normatywnym, a mianowicie:

- 1) wolność słowa w ujęciu Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz
- 2) wolność słowa w ujęciu konstytucyjnym.

1.3. Wolność słowa w ujęciu Europejskiej Konwencji Praw Człowieka

1.3.1. Wprowadzenie

W dniu 5.05.1949 r. dziesięć krajów europejskich (Belgia, Dania, Francja, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Norwegia, Szwecja, Wielka Brytania i Włochy) utworzyło Radę Europy. Jest to międzynarodowa organizacja międzyrządowa oparta na wspólnocie wartości: demokracji, rządów prawa i praw człowieka. W zamyśle twórców miała ona stanowić moralną i polityczną przeciwwagę dla bloku państw komunistycznych²⁹.

²⁵ J.J. Mrozek, *Rozważania...*, s. 159.

²⁶ Por.: J. Sobczak, *Prawo...*, s. 151–154; T. Górczyńska, *Prawo do informacji i zasada jawności administracyjnej*, Kraków 1999, s. 42; M. Jabłoński, K. Wygoda, *Dostęp do informacji i jego granice. Wolność informacji, prawo dostępu do informacji publicznej, ochrona danych osobowych*, Wrocław 2002, s. 12–15.

²⁷ Tak G. Kuczyński [w:] *Prawo prasowe. Komentarz*, red. B. Kosmus, G. Kuczyński, Warszawa 2011, s. 29.

²⁸ Tak J. Taczowska, *Autoryzacja wypowiedzi*, Warszawa 2008, s. 225 i n.

²⁹ Zob. I.C. Kamiński [w:] *Prawo mediów*, red. J. Barta, R. Markiewicz, A. Matlak, Warszawa 2005, s. 33.

Obecnie jej członkami jest 47 państw (jedynym krajem nienależącym do Rady Europy jest Białoruś). Jej siedzibą jest Strasburg. Celem Rady Europy jest, zgodnie z art. 1a jej Statutu, osiągnięcie większej jedności między jej członkami dla ochrony ideałów i zasad stanowiących wspólne dziedzictwo państw członkowskich oraz ułatwienie ich przemian ekonomicznych i społecznych. Obszar kompetencji przewidziany w Statucie Rady Europy obejmuje prawie wszystkie dziedziny współpracy państw członkowskich. Z art. 1 Statutu wynika, że Rada Europy ma realizować swoje cele: „w drodze omawiania wspólnych problemów, przez zawieranie umów i wspólne działanie w sprawach gospodarczych, społecznych, kulturalnych, naukowych, prawnych i administracyjnych, jak również przez przestrzeganie i rozwój praw człowieka i podstawowych wolności”³⁰.

Rada Europy przyjmuje dokumenty mające charakter traktatów międzynarodowych (tzw. konwencje), do których mogą przystępować państwa członkowskie Rady Europy, a w niektórych przypadkach także europejskie bądź nawet pozaeuropejskie kraje nieczłonkowskie. Kraje przystępujące do konwencji mogą poczynić zastrzeżenia co do wyłączenia lub ograniczenia stosowania na ich terytorium niektórych artykułów danej konwencji. W niektórych sytuacjach podpisane są też dodatkowe protokoły do konwencji, do których mogą, ale nie muszą, przystąpić państwa, które wcześniej podpisały samą konwencję. Konwencja wchodzi w życie, jeśli zostanie podpisana i ratyfikowana przez odpowiednią liczbę państw³¹.

Do listopada 2017 r. Rada Europy przyjęła 222 konwencje, pośród których szczególną rolę odgrywa Europejska Konwencja Praw Człowieka³², podpisana w Rzymie 4.11.1950 r.³³. W wyniku postępującego w Europie procesu demokratyzacji do konwencji przystępowały kolejne kraje. Polska ratyfikowała ją 19.01.1993 r.³⁴. Przystąpienie do EKPC oznacza, że określone państwo zobowiązuje się do zagwarantowania i przestrzegania określonej puli praw i podstawowych wolności³⁵. Dlatego śmiało można powiedzieć, że EKPC jest „prawdziwą konstytucyjną kartą podstawowych – cywilnych i politycznych – praw i wolności dla krajów skupionych w Radzie Europy”³⁶. Z punktu widzenia prawa mediów najważniejsza jest swoboda wypowiedzi łącznie z wolnością prasy. Są to kryteria, które muszą być spełnione, aby dane państwo można było uznać za demokratyczne.

³⁰ Por. informacje zawarte na stronie internetowej: http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/organizacje_miedzynarodowe/rada_europy/ (dostęp: 19.06.2020 r.).

³¹ Zob. informacje zawarte na stronie internetowej: https://pl.wikipedia.org/wiki/Rada_Europy#Konwencje_Rady_Europy (dostęp: 19.06.2020 r.).

³² Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności.

³³ Zaczęła obowiązywać 8.09.1953 r.

³⁴ Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.

³⁵ Wymienia je M.A. Nowicki w opracowaniu *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2017, s. 24–25.

³⁶ M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 21.

Swego rodzaju gwarancją przestrzegania demokratycznych standardów wynikających z EKPC jest istnienie i działalność Europejskiego Trybunału Praw Człowieka³⁷. Jest to obecnie jedyny sąd międzynarodowy, do którego dostęp ma każdy pokrzywdzony naruszeniem praw człowieka (po spełnieniu określonych kryteriów)³⁸. Polska podlega kontroli ETPC od 1.05.1993 r. Należy zaznaczyć, że strona wnosząca indywidualną skargę do ETPC musi spełnić trzy warunki. Po pierwsze, konieczne jest wyczerpanie drogi krajowej, tzn. należy wyczerpać wszystkie środki prawne dostępne w danym kraju. Po drugie, w postępowaniu krajowym należy też podnieść zarzut naruszenia prawa gwarantowanego w EKPC. Przy czym pokrzywdzony nie musi wskazać konkretnego przepisu konwencji, który został naruszony. Wystarczy, że powoła się na prawo objęte ochroną konwencji lub na przepisy krajowe, które dotyczą tego samego prawa (np. na konstytucję). Po trzecie wreszcie, skargę indywidualną należy wnieść do ETPC w terminie sześciu miesięcy od daty wydania w kraju ostatniego prawomocnego orzeczenia (termin biegnie od dnia doręczenia orzeczenia wraz z uzasadnieniem)³⁹.

1.3.2. Zakres wolności słowa

Wolności słowa (swobody wypowiedzi) dotyczą regulacje zawarte w art. 10 EKPC. Zgodnie z przepisem art. 10 ust. 1 EKPC każdy ma prawo do swobody wypowiedzi. Prawo to obejmuje:

- 1) wolność posiadania poglądów,
- 2) wolność otrzymywania i przekazywania informacji oraz idei.

Wolność słowa istnieje bez względu na granice państw, a władze publiczne są zobowiązane do powstrzymania się od ingerencji w proces komunikowania i uzyskiwania wiadomości i poglądów.

Brzmienie omawianego przepisu jest lakoniczne. Jego treść doprecyzowuje orzecznictwo ETPC. Dlatego dla ustalenia zakresu wolności słowa podstawowe znaczenie ma analiza orzecznictwa ETPC. Pozwala ona na przyjęcie wniosku, że wolność słowa rozciąga się na wszelkie wypowiedzi wyrażające opinie, idee albo informacje niezależnie od sposobu ich wyrażenia⁴⁰. Tak więc wolność słowa rozciąga się na wszelkie media: drukowane⁴¹ i elektroniczne (zwłaszcza telewizję⁴² i Internet⁴³).

³⁷ Trybunał zebrał się po raz pierwszy 21.01.1959 r.

³⁸ M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 24.

³⁹ Zob. I.C. Kamiński [w:] *Prawo...*, red. J. Barta, R. Markiewicz, A. Matlak, s. 34.

⁴⁰ Tak M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 744.

⁴¹ Na przykład wyrok z 17.12.1976 r., 5493/72, *Handyside przeciwko Wielkiej Brytanii*, dotyczący konfiskaty nakładu książki uznanej za obsceniczną.

⁴² Na przykład wyrok z 21.06.2012 r., 38433/09, *Centro Europa 7 i Di Stefano przeciwko Włochom*, § 134.

⁴³ Na przykład wyrok z 10.01.2013 r., 36769, *Ashby i inni przeciwko Francji*, § 34.

Do najważniejszych „obszarów”, na które rozciąga się ochrona konwencyjna, należy zaliczyć wypowiedzi:

- a) o charakterze politycznym,
- b) dotyczące spraw publicznych,
- c) artystyczne,
- d) komercyjne⁴⁴.

W wyroku z 17.12.1976 r. w sprawie Handyside przeciwko Wielkiej Brytanii ETPC wyraził „filozoficzne podstawy” przyjmowane w sprawach dotyczących wolności słowa⁴⁵. W uzasadnieniu do tego orzeczenia sędziowie stwierdzili, że: „Swoboda wypowiedzi jest jednym z filarów demokratycznego społeczeństwa, podstawą jego rozwoju i warunkiem samorealizacji jednostki (...) Nie może obejmować wyłącznie informacji i poglądów odbieranych przychylnie albo postrzeganych jako nieszkodliwe lub obojętne, ale i takie, które obrażają, oburzają lub wprowadzają niepokój w państwie albo w jakiejś grupie społeczeństwa. Takie są wymagania pluralizmu, tolerancji i otwartości, bez których demokratyczne społeczeństwo nie istnieje”. Co więcej, wolność słowa staje się najcenniejsza właśnie wtedy, gdy w debacie prezentowane są idee, które szokują i kwestionują zastany porządek⁴⁶.

Wolność słowa przysługuje „abstrahując od granic”, a więc przysługuje zarówno obywatelowi danego państwa, jak i cudzoziemcowi⁴⁷.

Swoboda wypowiedzi jest prawem bezwzględnie chronionym przez EKPC⁴⁸. W świetle przepisu art. 15 ust. 1 EKPC państwo może podjąć środki uchylające stosowanie zobowiązań wynikających z konwencji (w tym z jej art. 10) „w przypadku wojny lub innego niebezpieczeństwa publicznego zagrażającego życiu narodu”. Tak więc uchylenie prawa do swobody wypowiedzi jest dopuszczalne w ekstremalnych sytuacjach.

1.3.3. Swoboda wypowiedzi w debacie politycznej i w sprawach publicznie ważnych

Europejski Trybunał Praw Człowieka wielokrotnie podkreślał, jak ważna jest w demokratycznym społeczeństwie swoboda wypowiedzi w debacie politycznej⁴⁹ i w spra-

⁴⁴ Zostaną one omówione w dalszej części niniejszego rozdziału.

⁴⁵ Zob. M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 743.

⁴⁶ Tezę taką ETPC postawił w uzasadnieniu orzeczenia z 3.02.2009 r., 31276/05, § 30.

⁴⁷ Na przykład wyrok z 20.05.2010 r., 2933/03, Cox przeciwko Turcji, dotyczący zakazu wjazdu do Turcji naukowca amerykańskiego – autora kontrowersyjnych wypowiedzi w sprawach kurdyjskich i armeńskich.

⁴⁸ Zob. M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 747.

⁴⁹ Na przykład wyroki ETPC: z 11.04.2006 r., 71343/01, Brasiel przeciwko Francji, § 41; z 13.11.2008 r., 64119/00 i 76292/01, Kayasu przeciwko Turcji, § 93; z 8.10.2013 r., 28255/07, Cumhuriyet Vakfy przeciwko Turcji, § 57.

wach ważnych dla społeczeństwa⁵⁰. Należy podkreślić, że debata taka bywa niekiedy niezwykle ostra. Jednakże od jej uczestników wymaga się, aby ich wypowiedzi mieściły się w pewnych granicach⁵¹. Niezależnie od temperatury sporów politycznych należy zapewnić, aby uczestnicy debaty zachowywali choćby minimalny poziom umiarkowania i przyzwoitości⁵². Swoistą granicą swobody wypowiedzi w debacie politycznej jest wymóg poszanowania dobrego imienia i innych praw osób trzecich. Uczestnicy debaty mają zatem prawo do wypowiedzi ostrych, w pewien sposób nieumiarkowanych⁵³. Mogą nawet posługiwać się przesadą albo prowokacją⁵⁴. Jeżeli jednak została przedstawiona nieprawdziwa rzeczywistość (niepoparta faktami), autor wypowiedzi nie może powoływać się na dozwoloną prowokację czy przesadę.

Trybunał nie zdefiniował „debaty politycznej”. Oznacza to, że należy przyjąć potoczne, intuicyjne rozumienie tego terminu. Analiza orzecznictwa ETPC pozwala na przyjęcie wniosku, że sędziowie opierają się na bardzo szerokim rozumieniu „debaty politycznej”. Pojęcie to obejmuje każdą wypowiedź dotyczącą wyłaniania, składu i sprawowania władzy politycznej albo służy lub łączy się z kontrolowaniem polityków oraz instytucji politycznych⁵⁵.

Media, zarówno drukowane (prasa drukowana), jak i elektroniczne (zwłaszcza telewizja i Internet), odgrywają istotną rolę w debacie politycznej. Stały się forum, na którym odbywa się debata polityczna. Znaczenie mediów jako forum dyskusji można sprowadzić do dwóch kwestii⁵⁶. Po pierwsze, dziennikarze komentują działania instytucji politycznych i polityków, co powoduje, iż media pełnią funkcję „publicznego obserwatora”⁵⁷. Media mają za zadanie przekazywać wszelkie informacje i idee na temat kwestii wywołujących społeczne zainteresowanie, natomiast społeczeństwo ma prawo je otrzymywać⁵⁸. Po drugie, media ze względu na możliwość szybkiego i masowego dotarcia do odbiorców są uprzywilejowanym „forum” odbywania debaty politycznej. Nie jest przy tym ważne, kto jest autorem materiału – dziennikarz czy inna

⁵⁰ Na przykład wyrok ETPC z 8.07.1999 r., 26682/95, Sürek przeciwko Turcji, § 61.

⁵¹ Tak słusznie M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 748.

⁵² Wyrok z 22.10.2007 r., skargi 21279/02 i 36448/02, Lindon, Otchakowsky – Laurens i July przeciwko Francji, § 56–57.

⁵³ Na przykład wyroki ETPC: z 7.11.2006 r., 12697/03, Mamče przeciwko Francji, § 25; z 19.12.2006 r., 18235/02, Dąbrowski przeciwko Polsce, § 35; z 19.07.2011 r., 23954/10, Uj przeciwko Węgrom, § 24; z 16.10.2012 r., 17446/07, Smolorz przeciwko Polsce, § 37.

⁵⁴ Na przykład wyrok ETPC z 22.04.2010 r., 34050/05, Haguenaer przeciwko Francji, § 49.

⁵⁵ Tak I.C. Kamiński [w:] *Prawo...*, red. J. Barta, R. Markiewicz, A. Matlak, s. 43.

⁵⁶ I.C. Kamiński [w:] *Prawo...*, red. J. Barta, R. Markiewicz, A. Matlak, s. 43.

⁵⁷ Na przykład wyrok ETPC z 19.06.2012 r., 1593/06, Kurier Zeitungsverlag und Druckerei GmbH przeciwko Austrii, § 49.

⁵⁸ Wyrok ETPC z 26.04.1979 r., 6538/74, Sunday Times przeciwko Wielkiej Brytanii, A. 30, § 65; podobnie wyrok z 26.11.1991 r., 13585/88, Observer i Guardian przeciwko Wielkiej Brytanii, A. 216, § 59–60; wyrok z 1.06.2010 r., 16023/07, Gutierrez Suarez przeciwko Hiszpanii, § 25.

osoba wypowiadająca się za pośrednictwem mediów. Istotne jest to, by wypowiedź taką można było zakwalifikować jako polityczną⁵⁹.

Europejski Trybunał Praw Człowieka wyznaczył poziom dopuszczalnej krytyki. Jako zasadę przyjął, że granice dopuszczalnej krytyki są najszersze, jeśli przedmiotem wypowiedzi jest szeroko rozumiany rząd (tzn. władza wykonawcza i ustawodawcza)⁶⁰. Ciekawym przykładem jest sprawa Lingens przeciwko Austrii, dotycząca skazania austriackiego dziennikarza za zniesławienie kanclerza Bruno Kreisky'ego. Michael Lingens ostro skrytykował Kreisky'ego za ataki na Szymona Wiesenthala oraz za jego stosunek do jednego z polityków, służącego w czasie II wojny światowej w SS. W swoim raporcie Europejska Komisja Praw Człowieka stwierdziła, że wyznacznikiem swobody wypowiedzi jest wolność prasy⁶¹. Rolę kontrolną w społeczeństwie demokratycznym zapewnia opozycja polityczna oraz kształtowana przez media opinia publiczna. W konsekwencji sprawowanie kontroli jest nie tylko prawem, ale także obowiązkiem mediów⁶². W uzasadnieniu wyroku wydanego we wspomnianej sprawie ETPC podkreślił, że „wolność debaty politycznej jest rdzeniem koncepcji demokratycznego społeczeństwa”⁶³. Politycy – w przeciwieństwie do osób prywatnych – „wystawiają świadomie i w sposób nieunikniony każde swoje słowo i działanie na dogłębną kontrolę dziennikarzy i opinii publicznej. Muszą zatem wykazać większy stopień tolerancji”⁶⁴. W odniesieniu do polityków należy zawsze wyważyć ochronę dobrego imienia konkretnej osoby i swobodę debaty politycznej. W konsekwencji dopuszczalne jest formułowanie ostrych wypowiedzi, o ile polityk sprowokował te wypowiedzi swoim zachowaniem. Przykładem jest sprawa Oberschlick przeciwko Austrii⁶⁵. Dziennikarz został ukarany za nazwanie w swoim tekście prasowym lidera Austriackiej Partii Wolności Jörga Haidera „idiotą” w kontekście publicznej wypowiedzi polityka pochwalającego „generację żołnierzy”, którzy w czasie II wojny światowej walczyli, niezależnie od noszonych przez siebie mundurów, o pokój na świecie. Sędziowie orzekli, że polityk musi być tolerancyjny wobec cudzych wypowiedzi, które są reakcją na jego własne słowa wywołujące krytykę⁶⁶. Nazwanie polityka „idiotą” nie było osobistym atakiem, ponieważ: „Autor przedstawił obiektywne i zrozumiałe wyjaśnienie związane z prowokacyjnym wystąpieniem Haidera. Były więc częścią politycznej dyskusji przez niego wywołanej. Należało je uznać za opinię, której prawdziwości nie da się udowodnić. Może się zdarzyć, że jest przesadna, zwłaszcza przy braku jakiegokolwiek podstawy faktycznej. Publiczne nazwanie polityka idiotą może

⁵⁹ I.C. Kamiński [w:] *Prawo...*, red. J. Barta, R. Markiewicz, A. Matlak, s. 43.

⁶⁰ I.C. Kamiński [w:] *Prawo...*, red. J. Barta, R. Markiewicz, A. Matlak, s. 43.

⁶¹ Raport w sprawie Lingens z 11.10.1984 r., A. 103, § 83.

⁶² Raport w sprawie Lingens z 11.10.1984 r., A. 103, § 74.

⁶³ Wyrok z 8.07.1986 r., 9815/82, A. 103, § 42.

⁶⁴ Wyrok z 8.07.1986 r., A. 103, § 42.

⁶⁵ Wyrok z 1.07.1997 r., 20834/92, RJD 1997 – IV.

⁶⁶ Uzasadnienie wyroku w sprawie Oberschlick przeciwko Austrii, § 29.

go obrazić. W przypadku Oberschlicka słowo to nie było, jak się wydaje, nieproporcjonalne do oburzenia świadomie sprowokowanego przez samego Haidera⁶⁷.

Pomimo kontroli władzy przez opinię publiczną za pośrednictwem mediów politykom przysługuje swoboda formułowania odpowiedzi na krytykę⁶⁸. Przykładem jest sprawa Sanocki przeciwko Polsce. Zdaniem ETPC konieczne jest znalezienie równowagi między dziennikarskim prawem do krytyki a prawem polityka do odpowiedzi na krytykę. Politykowi należy zapewnić możliwość przedstawienia własnego punktu widzenia i obrony – zwłaszcza wówczas, gdy uważa, że komunikat medialny jest oszczerczy i wprowadza opinię publiczną w błąd co do sposobu sprawowania przez niego władzy⁶⁹.

Wiele uwagi sędziowie ETPC poświęcali problemowi konieczności odróżnienia twierdzeń o faktach (wiadomości) od sądów wartościujących (ocen, opinii). Jest to zagadnienie o dużej doniosłości praktycznej. Wynika to stąd, że można wykazać prawdziwość twierdzeń o faktach, natomiast nie da się tego zrobić w przypadku wypowiedzi ocennych⁷⁰. Dlatego domaganie się od osoby przedstawiającej sądy wartościujące udowodnienia, że są one prawdziwe, stanowi naruszenie prawa do swobodnego wyrażania opinii⁷¹. Jednak wypowiedzi ocenne są nadużyciem, jeśli nie opierają się na faktach⁷². Dlatego należy zapewnić oskarżonemu prawo wykazania faktów, na których opierają się jego zarzuty⁷³.

Ważne jest, aby wypowiedź ocenna (nawet ostra) padła w czasie debaty publicznej, a nie w czasie sprzeczki między osobami prywatnymi. Ciekawe rozstrzygnięcie dotyczące tej kwestii zapadło w sprawie Janowski przeciwko Polsce⁷⁴. Sprawa dotyczyła ukarania przez polski sąd dziennikarza, który w czasie utarczki słownej z interweniującymi strażnikami miejskimi nazwał ich „ćwokami” i „głupkami”. W ocenie sędziów ETPC nie doszło do naruszenia prawa do swobody wypowiedzi, ponieważ skarżący, będący z zawodu dziennikarzem, działał jako osoba prywatna, włączając się w interwencję strażników, którzy żądali od handlowców przeniesienia się w inne miejsce⁷⁵. Ponadto w sprawie tej podkreślono, że funkcjonariusze publiczni muszą cieszyć się zaufaniem publicznym i być wolni od słownych ataków, jeśli mają dobrze wykonywać swoje funkcje⁷⁶. Zasada ta dotyczy między innymi sędziów⁷⁷.

⁶⁷ Uzasadnienie wyroku w sprawie Oberschlick przeciwko Austrii, § 33.

⁶⁸ Zob. M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 766.

⁶⁹ Wyrok z 17.07.2007 r., 28949/03, Sanocki przeciwko Polsce, § 32–33.

⁷⁰ Por.: M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 760; I.C. Kamiński [w:] *Prawo...*, red. J. Barta, R. Markiewicz, A. Matlak, s. 49.

⁷¹ Tak ETPC w wyrokach: Ligens przeciwko Austrii, § 46; Dalban przeciwko Rumunii, z 28.09.1999 r., 28114/95, § 49.

⁷² Zob. wyrok ETPC z 19.06.2003 r., 49017/99, Pedersen i Baadsgaard przeciwko Danii, § 76.

⁷³ Por. wyrok ETPC z 4.03.2014 r., 7942/05 i 24838/05, Dilipak i Karakaya przeciwko Turcji, § 114.

⁷⁴ Wyrok ETPC z 21.01.1999 r., 25716/94.

⁷⁵ Uzasadnienie wyroku w sprawie Janowski przeciwko Polsce, § 32.

⁷⁶ Uzasadnienie wyroku w sprawie Janowski przeciwko Polsce, § 33–34.

⁷⁷ Zob. wyrok z 12.11.2013 r., 25330/07, Jokšas przeciwko Litwie § 44.

Ważnym miejscem, w którym odbywa się debata polityczna, jest parlament. Ingerencja w swobodę wypowiedzi w parlamencie oraz w podobnych organach jest usprawiedliwiona bardzo poważnymi względami⁷⁸. Trybunał uznał, że: „Swoboda wypowiedzi jest ważna dla każdego, ale szczególnie dla wybranego przedstawiciela społeczności, który reprezentuje swoich wyborców, zwraca uwagę na troski i broni ich interesów. Tak więc ingerencja w swobodę wypowiedzi członka opozycji parlamentarnej wymaga szczególnie wnikliwego zbadania przez Trybunał”⁷⁹.

Swoboda wypowiedzi w społeczeństwie demokratycznym dotyczy również szczególnie ważnych faktów historycznych⁸⁰. Zdaniem ETPC poszukiwanie prawdy historycznej jest elementem wolności wypowiedzi⁸¹. Realizacji tego prawa służy między innymi dostęp do oryginalnych dokumentów w celu badań historycznych⁸².

Swoboda w świetle art. 10 EKPC obejmuje wypowiedzi dotyczące wymiaru sprawiedliwości. Przykładem jest sprawa De Haes i Gijssels przeciwko Belgii z 1997 r.⁸³. Belgijski sąd krajowy zasądził odszkodowanie na rzecz sędziów, którzy rozstrzygnęli o przyznaniu opieki nad małoletnimi dziećmi ojcu, pomimo istniejących opinii świadczących o wykorzystywaniu seksualnym dzieci przez niego. Sprawa ta bulwersowała społeczeństwo. Dziennikarze belgijscy opublikowali tekst, w którym posługiwali się ostrym słownictwem („perfidne manipulowanie sprawą”, „słudzy w sądach”) i sugerowali istnienie powiązań towarzyskich orzekających sędziów z ojcem (notariuszem). Sędziowie ETPC wyraźnie zaznaczyli, że ostry ton komentarza był uzasadniony z uwagi na emocje społeczne, jakie towarzyszyły tej sprawie.

W wyroku w sprawie Grigoriades przeciwko Grecji⁸⁴ ETPC stwierdził, że art. 10 konwencji „nie zatrzymuje się u bram wojskowych koszar”. Swoboda wypowiedzi dotyczy także personelu wojskowego. Wojsko jako instytucja musi tolerować krytyczne wobec niego wypowiedzi żołnierzy, jeśli nie towarzyszy im wezwanie do naruszenia dyscypliny. Państwo może ograniczyć swobodę wypowiedzi, jeśli ma to wyeliminować rzeczywiste zagrożenia dla dyscypliny. Ale istniejącymi regułami nie wolno się posługiwać w celu uniemożliwienia wyrażania opinii, nawet gdy kierowane są przeciw armii jako instytucji (a nie przeciwko poszczególnym żołnierzom lub przełożonym)⁸⁵.

⁷⁸ Wyrok z 21.02.2001 r., 26958/95, Jerusalem przeciwko Austrii, § 40.

⁷⁹ Wyrok z 23.04.1992 r., 11798/85, Castells przeciwko Hiszpanii, A. 336, § 42.

⁸⁰ Wyrok z 14.09.2010 r., 2668/07 i 6102/08, Dink przeciwko Turcji, § 135.

⁸¹ Wyrok z 21.09.2006 r., 73604/01, Monnat przeciwko Szwajcarii, § 57.

⁸² Wyrok z 26.05.2009 r., 27510/08, Kenedi przeciwko Węgrom, § 230.

⁸³ Wyrok z 24.02.1997 r., 19983/92, RJD 1997-I.

⁸⁴ Wyrok z 15.11.1997 r., RJD 1997-VII, § 45.

⁸⁵ Uzasadnienie wyroku w sprawie Grigoriades przeciwko Grecji, § 47–48.

W sprawie Guja przeciwko Mołdawii⁸⁶ sędziowie ETPC podkreślili, że w konkretnej sytuacji interes społeczny polegający na dostępie do ważnej informacji może przeważać nad obowiązkiem zachowania tajemnicy przez funkcjonariusza państwowego. Skarżący, który w tym czasie był szefem wydziału prasowego mołdawskiej Prokuratury Generalnej, skarżył się na zwolnienie go z pracy za ujawnienie dwóch dokumentów, które zdradzały ingerencję wysokiej rangi polityka w postępowanie karne. Trybunał uznał, że doszło do naruszenia art. 10 EKPC (wolność wyrażania opinii), ponieważ: „Mając na względzie znaczenie prawa do wolności wyrażania opinii na temat kwestii będących w interesie ogółu, prawa urzędników administracji publicznej i innych pracowników do zgłaszania nielegalnych praktyk i wykroczeń w miejscu ich pracy, obowiązki i odpowiedzialność pracowników wobec ich pracodawców oraz prawo pracodawców do zarządzania ich pracownikami, a także po wyważeniu różnych innych interesów w tej sprawie, Trybunał doszedł do wniosku, że ingerencja w prawo skarżącego do wolności wyrażania opinii, w szczególności jego prawo do przekazywania informacji, nie była «konieczna w demokratycznym społeczeństwie»”⁸⁷.

1.3.4. Swoboda wypowiedzi artystycznej

Poważne ograniczenia wolności artystycznej oraz swobody obiegu dzieł sztuki są typowe dla społeczeństw niedemokratycznych. Artysta przedstawia w swej twórczości nie tylko osobistą wizję świata, ale również swoje poglądy na rzeczywistość, w której żyje. W ten sposób sztuka nie tylko pomaga w kształtowaniu opinii publicznej, ale także ją wyraża i ułatwia stawianie czoła najważniejszym problemom codzienności⁸⁸.

Informacje i idee mogą być wyrażone i przekazywane w postaci artystycznej. Wolność artystyczna jest wartością chronioną na podstawie przepisu art. 10 EKPC⁸⁹. W wyroku w sprawie Kuratąş przeciwko Turcji⁹⁰ (dotyczącej skazania za publikacje literackie dotyczące problemu kurdyjskiego) ETPC stwierdził, iż twórcy, artyści, wykonawcy, osoby, które wystawiają oraz rozpowszechniają dzieła sztuki, biorą udział w wymianie idei i opinii istotnych dla demokratycznego społeczeństwa. Dlatego też państwo powinno powstrzymać się od ingerencji w swobodę ich wypowiedzi. Z tym, że autorów oraz osoby rozpowszechniające dzieła dotyczą możliwe ograniczenia swobody wypowiedzi wskazane w przepisie art. 10 ust. 2 EKPC⁹¹.

⁸⁶ Wyrok z 12.02.2008 r., 14277/04.

⁸⁷ Uzasadnienie wyroku w sprawie Guja przeciwko Mołdawii, § 97.

⁸⁸ Zdanie takie wyraziła Komisja w raporcie z 8.10.1986 r., Müller przeciwko Szwajcarii, A. 133, § 70.

⁸⁹ Tak M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 772.

⁹⁰ Wyrok z 8.07.1999 r., cyt. za: M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 772.

⁹¹ Wyrok z 15.01.2009 r., 20985/05, Orban przeciwko Francji, § 47.

1.3.5. Swoboda wypowiedzi komercyjnej

Z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wynika, że swoboda wypowiedzi obejmuje wypowiedzi handlowe⁹². W uzasadnieniu wyroku w sprawie Remuszko przeciwko Polsce⁹³ ETPC stwierdził, że redakcje gazet stanowiących własność prywatną muszą być wolne, aby korzystać ze swobody redakcyjnej w podejmowaniu decyzji o publikacji artykułów, komentarzy i listów wysyłanych przez osoby prywatne, a nawet przez własnych reporterów i dziennikarzy. Obowiązek państwa do zapewnienia jednostce wolności wyrażania opinii nie gwarantuje obywatelom lub ich organizacjom bezwarunkowego prawa dostępu do mediów w celu przedstawienia opinii. Zdaniem Trybunału zasady te znajdują zastosowanie również do publikacji reklam. Efektywne korzystanie z wolności prasy zakłada prawo gazet do ustanawiania i stosowania własnej polityki w stosunku do treści reklam. Wymagane jest także, aby prasa korzystała z wolności określania własnej polityki handlowej w tym zakresie i wybierała takie reklamy, których ona dotyczy.

1.3.6. Swoboda otrzymywania informacji

Europejski Trybunał Praw Człowieka gwarantuje w art. 10 EKPC prawo do wolności otrzymywania i przekazywania informacji oraz idei bez ingerencji władz państwowych i bez względu na granice państwowe. W wyroku w sprawie Guerra przeciwko Włochom z 1999 r. sędziowie stwierdzili, że: „Wolność otrzymywania informacji w zasadzie zakazuje władzom wprowadzania ograniczeń dotyczących informacji, które inni chcą przekazać. Nie można jej jednak rozumieć w sposób oznaczający nałożenie na państwo obowiązku zbierania, a następnie przekazywania zainteresowanym informacji z własnej inicjatywy”⁹⁴.

W późniejszych orzeczeniach Trybunał uznał istnienie prawa dostępu do informacji – polegającego na możliwości domagania się dostępu do informacji, zwłaszcza informacji ważnych ze względu na interes ogółu⁹⁵. Ograniczenie dostępu do informacji, jakie ogół ma prawo otrzymać, można usprawiedliwić jedynie szczególnie ważnymi względami⁹⁶.

⁹² Zob. np. wyrok z 24.02.1994 r., 15450/89, Casado Coca przeciwko Hiszpanii, A. 285, § 35.

⁹³ Sprawa ta dotyczyła odmowy przez kilka polskich gazet reklamy dotyczącej książki przedstawiającej w niekorzystnym świetle powstanie „Gazety Wyborczej”. Wyrok z 16.07.2013 r., 1562/10, Remuszko przeciwko Polsce, § 79.

⁹⁴ Wyrok z 19.02.1999 r., 14967/89, Guerra przeciwko Włochom, RJD 1998-I, § 60. Sprawa ta dotyczyła zagrożeń dla lokalnej społeczności wynikających z działalności zakładu przemysłowego.

⁹⁵ Por. wyroki: z 14.04.2009 r., 37374/05, Társaság a Szabadságjogokért przeciwko Węgrom, § 35–39; z 17.02.2015 r., 6987/07, Guseva przeciwko Bułgarii, § 40–41.

⁹⁶ Zob. wyrok z 16.07.2016 r., 33846/07, Węgrzynowski i Smolczewski przeciwko Polsce, § 57.

1.3.7. Obowiązki i odpowiedzialność

Korzystanie ze swobody wypowiedzi pociąga za sobą „obowiązki i odpowiedzialność” (art. 10 ust. 2 EKPC)⁹⁷. Trybunał rozpatrywał tę kwestię w różnych kontekstach znaczeniowych. W zakresie przekonań religijnych za wskazane uznał powstrzymanie się od wypowiedzi dotyczących kultu religijnego, które obrażałyby uczucia religijne. Dlatego Trybunał utrzymał w mocy wydany przez władze austriackie zakaz wyświetlania filmu ubliżającego doktrynie religijnej, mimo że pokaz miał odbywać się w małym kinie studyjnym. Sędziowie uznali, że skonfiskowany film nie wzbogacał debaty publicznej zdolnej zapewnić postęp w rozwiązywaniu ludzkich problemów⁹⁸.

„Obowiązki i odpowiedzialność” nabierają szczególnego znaczenia w przypadku wypowiedzi będących atakiem na dobre imię innych osób. Kwestia ta wiąże się z wypracowaną przez Trybunał koncepcją „odpowiedzialnego dziennikarstwa”, którą można sprowadzić do zbierania i rozpowszechniania informacji metodami dziennikarskimi oraz legalności działań dziennikarza⁹⁹.

Zakres „obowiązków i odpowiedzialności” dziennikarzy zależy od potencjalnego wpływu danego medium na odbiorców. Dlatego Trybunał podkreśla istotną rolę mediów elektronicznych (zwłaszcza telewizji i Internetu), które oddziałują na odbiorców szybciej i bardziej bezpośrednio niż prasa drukowana¹⁰⁰.

1.3.8. Ograniczenia swobody wypowiedzi

1.3.8.1. Trójelementowy test zgodności

Swoboda wypowiedzi jako uprawnienie zagwarantowane w przepisie art. 10 ust. 1 EKPC nie ma charakteru absolutnego, ponieważ korzystanie z niej łączy się z „obowiązkami i odpowiedzialnością”. W celu ich wyegzekwowania władze krajowe mogą wprowadzić ograniczenia wolności słowa. Aby ingerencja państwa mogła zostać zaakceptowana w świetle art. 10 EKPC, musi spełnić trzy warunki (art. 10 ust. 2 EKPC). Mechanizm ten to tzw. trójelementowy test zgodności ingerencji z Europejską Konwencją Praw Człowieka. Po pierwsze, ograniczenie wolności słowa musi wynikać z wcześniej istniejącego i znanego adresatom prawa krajowego. Po drugie, ogranicze-

⁹⁷ Zasada ta dotyczy także wypowiedzi w kwestiach będących przedmiotem publicznej troski (zob. M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 781).

⁹⁸ Wyrok z 20.09.1994 r., 13470/87, Otto – Preminger – Institut przeciwko Austrii, A. 295-A, § 49.

⁹⁹ Wyrok z 20.10.2015 r., 11882/10, Pentikäinen przeciwko Finlandii, § 90.

¹⁰⁰ W odniesieniu do telewizji zob. np.: wyrok z 10.07.2003 r., 44179/98, Murphy przeciwko Irlandii, § 78; z 7.06.2012 r., 38433/09, Centro Europa 7 i Di Stefano przeciwko Włochom, § 132. Natomiast w odniesieniu do Internetu por. wyrok z 2.02.2016 r., 22947/13, Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete i Index.hu Zrt przeciwko Węgrom, § 62.

nie wolności słowa może podlegać jedynie takim ograniczeniom i sankcjom, jakie są konieczne w demokratycznym społeczeństwie. Po trzecie wreszcie, ograniczenia i sankcje mogą być stosowane w celu zabezpieczenia dóbr prawnie chronionych, których zamknięty katalog zawiera przepis art. 10 ust. 2 EKPC. Są to: bezpieczeństwo państwowe, integralność terytorialna lub bezpieczeństwo publiczne, konieczność zapobieżenia zakłóceniu porządku lub przestępstwu, ochrona zdrowia i moralności, ochrona dobrego imienia i praw osób trzecich, konieczność zapobieżenia ujawnieniu informacji poufnych oraz zagwarantowanie powagi i bezstronności wymiaru sprawiedliwości¹⁰¹.

Orzecznictwo ETPC ustaliło wykładnię pierwszego i drugiego kryterium. W wyroku w sprawie *Sunday Times przeciwko Wielkiej Brytanii*¹⁰² sędziowie rozstrzygnęły, co to znaczy, że ingerencja władz państwowych opiera się na wcześniej istniejącym i znanym adresatom prawie, dochodząc do dwóch wniosków. Po pierwsze, „prawo” oznacza prawo stanowione w rozumieniu kontynentalnym oraz brytyjski system precedensowy *common law*. Po drugie, regulacje prawne muszą być dla adresata dostatecznie precyzyjne, by mógł on regulować swoje postępowanie i wyobrazić sobie konsekwencje prawne swoich działań¹⁰³.

Z kolei w wyroku w sprawie *Handyside przeciwko Wielkiej Brytanii*¹⁰⁴ Trybunał uznał, że konwencyjny wymóg, aby ograniczenie swobody wypowiedzi było konieczne w demokratycznym społeczeństwie, oznacza, że: 1) każda ingerencja musi być poparta istnieniem pilnej potrzeby społecznej, 2) racje przemawiające za zastosowaniem konkretnego środka muszą być istotne i wystarczające, 3) musi być zachowana proporcja między użytym środkiem a chronionym celem.

Trybunał kilkakrotnie podkreślał, że stosowanie sankcji przez władze państwowe może wywoływać „efekt mrozący”, zniechęcając do podobnych wypowiedzi w przyszłości. Myśli i opinie wyrażane w sprawach publicznie istotnych są z natury wrażliwe. Dlatego ingerencja władz może stanowić poważną przeszkodę w swobodnej wymianie idei w demokratycznym społeczeństwie¹⁰⁵.

Poniżej zostaną omówione najistotniejsze dobra, ze względu na ochronę których możliwa jest akceptacja ingerencji ze strony władz państwowych.

¹⁰¹ Zob. I.C. Kamiński [w:] *Prawo...*, red. J. Barta, R. Markiewicz, A. Matlak, s. 35.

¹⁰² Wyrok z 26.04.1979 r., 6538/74, A. 30.

¹⁰³ Uzasadnienie wyroku w sprawie *Sunday Times przeciwko Wielkiej Brytanii*, § 47–49.

¹⁰⁴ Wyrok z 7.12.1976 r., 5493/72, A. 24.

¹⁰⁵ Tak wyrok z 25.10.2011 r., 27520/07, *Altud Tamar Akçam przeciwko Turcji*, § 68 i 81. Sprawa dotyczyła tureckiego historyka badającego sprawę ormiańską i wydarzenia w 1915 r.

1.3.8.2. Ochrona bezpieczeństwa państwa

Przyczyną ingerencji władz państwowych w swobodę wypowiedzi może być konieczność ochrony bezpieczeństwa państwa. Ciekawymi przykładami są sprawy *The Observer* i *Guardian* przeciwko Wielkiej Brytanii¹⁰⁶ oraz *The Sunday Times* przeciwko Wielkiej Brytanii (nr 2)¹⁰⁷. Sędziowie oceniali w tych wyrokach wydany przez brytyjski sąd zakaz publikacji informacji pochodzących od byłego agenta wywiadu Petera Wrighta. Pochodziły one z książki *Łowca szpiegów*. Zakaz ten został podtrzymany przez sąd krajowy także po publikacji książki w Stanach Zjednoczonych. Sędziowie ETPC uznali, że sąd brytyjski nie naruszył art. 10 EKPC do czasu publikacji książki za granicą; później zawarte w niej informacje przestały być tajne. Dlatego kontynuacja zakazu stanowiła już naruszenie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.

Europejska Konwencja Praw Człowieka nie zabrania wprost stosowania cenzury prewencyjnej (tzn. cenzurowania materiałów przed ich udostępnieniem publiczności). Jednakże jest to zjawisko stanowiące znaczne zagrożenie, dlatego powinno być poddane skrupulatnej kontroli¹⁰⁸. Przykładem jest sprawa *Bidart* przeciwko Francji¹⁰⁹. Philippe Bidart, były lider baskijskiej organizacji separatystycznej *Iparretarrak*, przebywający w więzieniu od 1988 r., był wielokrotnie skazywany, w szczególności za spiskowanie w celu dokonania zamachu terrorystycznego, za morderstwo z premedytacją związane z terroryzmem oraz za zbrojny napad rabunkowy. Dnia 1.01.2007 r. w związku z warunkowym zwolnieniem skarżącego sąd krajowy nałożył na niego obowiązek powstrzymania się przed rozpowszechnianiem wszelkich prac lub materiałów audiowizualnych, których był autorem albo współautorem, odnoszących się w całości albo w części do przestępstw, za które został skazany, i powstrzymania się przed wszelkimi wystąpieniami publicznymi z nimi związanymi¹¹⁰. Działanie to stanowiło, zdaniem sędziów, niewątpliwą ingerencję w prawo do wolności wypowiedzi.

O ile na podstawie przepisu art. 10 ust. 2 EKPC istnieje niewielki zakres swobody dla ograniczenia wypowiedzi politycznych¹¹¹, o tyle szerszy margines jest ogólnie dostępny dla władz państwowych przy regulowaniu wolności wyrażania opinii w sprawach, które mogą urazić osobiste przekonania w sferze moralności, a w szczególności religii¹¹². Dlatego sędziowie uznali za dopuszczalny i mieszczący się w interesie państwa zakaz prowadzenia kampanii plakatowej w Internecie. W sytuacji gdy strony interne-

¹⁰⁶ Wyrok z 26.11.1991 r., 13585/88, A. 216.

¹⁰⁷ Wyrok z 26.11.1991 r., A. 217.

¹⁰⁸ Tak M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 788.

¹⁰⁹ Wyrok z 12.11.2015 r., 52363/11.

¹¹⁰ Uzasadnienie wyroku w sprawie *Bidart* przeciwko Francji, § 38.

¹¹¹ Zob. m.in.: wyrok z 29.03.2005 r., 75955/01, *Sokołowski* przeciwko Polsce, § 41; wyrok z 3.04.2012 r., 43206/07, *Kaperzyński* przeciwko Polsce, § 64.

¹¹² Por. wyrok z 13.01.2011 r., 16354/06, *Mouvement raëlien Suisse* przeciwko Szwajcarii, § 61.

towe są powszechnie dostępne, siła przekazu takiej akcji informacyjnej jest znacznie większa niż w przypadku tradycyjnych kampanii¹¹³.

Stosunkowo szeroki margines ingerencji ze strony władz państwowych ETPC dostrzega w przypadku: namawiania do przemocy, zagrożenia terroryzmem¹¹⁴, siania nienawiści i podżegania do niej¹¹⁵ (zwłaszcza w odniesieniu do haseł, które przedstawiają w negatywnym świetle całe grupy religijne czy etniczne¹¹⁶ oraz homoseksualistów¹¹⁷).

1.3.8.3. Ochrona moralności

Uzasadnieniem ingerencji władz państwowych w swobodę wypowiedzi może stać się potrzeba ochrony moralności. W wyroku w sprawie Handyside przeciwko Wielkiej Brytanii sędziowie ETPC uznali, że „nie jest możliwe znalezienie (...) jednolitej europejskiej koncepcji moralności. Rozumienie wymagań moralności (...) różni się w czasie i w przestrzeni, szczególnie w naszej dobie charakteryzującej się szybko i daleko sięgającą ewolucją poglądów. Władze krajowe, z uwagi na bezpośredni i trwały kontakt z żywotnymi siłami w swych państwach, są z zasady w lepszej sytuacji niż sędzia międzynarodowy, by wydać opinię o dokładnej treści tych wymagań i konieczności stosowania ograniczenia lub kary”¹¹⁸.

Sztandarowym przykładem uzasadnionej, w ocenie ETPC, względami moralności ingerencji władz państwowych jest wyrok w sprawie Müller przeciwko Szwajcarii¹¹⁹. Sprawa ta dotyczyła malarza, który zaprezentował na wystawie trzy kontrowersyjne obrazy (przedstawiające m.in. akty seksualne między mężczyznami), malowane w czasie trwania wystawy. Zostały one wycofane, gdyż uznano, że mogą być one sprzeczne ze szwajcarskim Kodeksem karnym, który zakazuje prezentowania treści obscenicznych. Sam malarz oraz kuratorzy wystawy twierdzili, że wystawa pokazuje aktualnie panujące w sztuce tendencje. Tak więc, jeśli ktoś decyduje się na jej odwiedzenie, musi liczyć się z tym, że może spotkać się z treściami o podłożu seksualnym. Trybunał uznał, że swoboda wypowiedzi artystycznej obejmuje zarówno proces twórczy, jak i wystawianie dzieła. Przyznał także, że moralność seksualna uległa znaczącej zmianie, jednakże treści prezentowane na płótnach faktycznie miały charakter obsceniczny. Istnieje zatem różnica między wypowiedzią artystyczną a nieartystyczną.

¹¹³ Uzasadnienie wyroku w sprawie *Mouvement raëlien Suisse* przeciwko Szwajcarii, § 68.

¹¹⁴ Na przykład wyrok z 15.06.2000 r., 25723/94, *Erdogdu* przeciwko Turcji, § 62.

¹¹⁵ Na przykład wyrok z 15.06.2000 r., 25723/94, *Erdogdu* przeciwko Turcji, § 62.

¹¹⁶ Na przykład imigrantów nieeuropejskich (zob. wyrok z 10.07.2008 r., 15948/03, *Soulas* przeciwko Francji, § 40).

¹¹⁷ Na przykład wyrok z 9.02.2012 r., 1813/07, *Vejdeland* i inni przeciwko Szwecji, § 54.

¹¹⁸ Uzasadnienie wyroku w sprawie *Handyside* przeciwko Wielkiej Brytanii, § 48.

¹¹⁹ Wyrok z 24.05.1988 r., 10737/84, A. 133, § 35–37.

1.3.8.4. Ochrona dobrego imienia i praw osób trzecich

Interwencja władz państwowych w swobodę wypowiedzi może być usprawiedliwiona potrzebą ochrony dobrego imienia i praw osób trzecich¹²⁰. Państwo powinno zapewnić ochronę prawną przed nadużywaniem swobody wypowiedzi, zwłaszcza w zakresie:

- dóbr osobistych, takich jak dobre imię, wizerunek oraz prywatność,
- podżegania do nienawiści,
- zniesławiających komentarzy na forach internetowych,
- obrażania uczuć religijnych.

Korzystanie z wolności słowa może oznaczać naruszenie cudzych, prawnie chronionych dóbr osobistych, np. prawa do prywatności. Przykładem orzeczenia rozstrzygającego konflikt między wolnością słowa a prywatnością jest wyrok w sprawie Axel Springer przeciwko Niemcom¹²¹. Dotyczyła ona publikacji w niemieckim dzienniku „Bild” artykułu wraz z trzema fotografiami. Tekst ten dotyczył znanego aktora telewizyjnego zatrzymanego za posiadanie narkotyków. Niemieckie sądy zakazały publikacji tego artykułu. Sędziowie ETPC potwierdzili w tym wyroku, że prawo do ochrony dobrego imienia jest prawem chronionym w przepisie art. 8 Konwencji jako część prawa do poszanowania życia prywatnego. Zdaniem Trybunału ingerencja w swobodę wypowiedzi była bezsporna. Należało jednak zbadać, czy była ona niezbędna w społeczeństwie demokratycznym. Trybunał badając, czy ingerencja władz państwowych w celu ochrony dobrego imienia i praw osób trzecich była konieczna w demokratycznym społeczeństwie – musiał ustalić, czy władze krajowe zachowały równowagę chroniąc dwie wartości zagwarantowane w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka – z jednej strony wolność słowa (art. 10) i z drugiej strony ochronę życia prywatnego (art. 8). Odpowiadając na tak postawione pytanie, sędziowie wskazali kryteria istotne dla rozstrzygnięcia spraw tego typu. Po pierwsze, należy ustalić, czy publikacja artykułu i fotografii przyczynia się do debaty w interesie ogólnym. Definicja tego, co stanowi przedmiot interesu ogólnego zależy od okoliczności. Trybunał uznał jednak za użyteczne podkreślenie jego istnienia nie tylko wtedy, gdy publikacja dotyczy kwestii politycznych lub przestępstw, ale również wtedy, gdy podejmuje temat sportu albo artystów sceny. Nie zostały jednak uznane za kwestie interesu ogólnego plotki o kłopotach małżeńskich prezydenta republiki ani trudności finansowe znanego piosenkarza. W omawianej sprawie przedmiotem społecznego zainteresowania mógł być fakt, czy aktor grający rolę policjanta w codziennym życiu zachowuje się tak, jak jego ekranowa postać. Po drugie, konieczne jest odróżnienie osób prywatnych od osób działających w kontekście publicznym. Osoba prywatna – publicznie nieznana – może domagać się szczególnej ochrony jej prawa do życia prywatnego.

¹²⁰ Chodzi tu nie tylko o prawa zagwarantowane w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Zob. M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 792.

¹²¹ Wyrok z 7.02.2012 r., 39954/08.

Nie dotyczy to jednak osób publicznych. Istnieje fundamentalna różnica między informowaniem przez media o faktach dotyczących np. polityków mających związek z wykonywaniem przez nich funkcji publicznych i mogących przyczynić się do debaty w społeczeństwie demokratycznym a informowaniem o szczegółach życia prywatnego osoby, która nie pełni funkcji publicznych. W komentowanej sprawie chodziło o znanego aktora występującego w serialu kryminalnym. Był on na tyle popularny, że można go uznać za osobę publiczną. Po trzecie, należy uwzględnić sposób uzyskania informacji i ich rzetelność. Informacje podane w artykule pochodziły od prokuratury. Po czwarte, konieczne jest uwzględnienie surowości nałożonych sankcji. Aktor został zatrzymany z niewielką ilością kokainy, ale fakt zatrzymania go w miejscu publicznym mógł wywołać społeczne zainteresowanie. Sędziowie Trybunału orzekli, że przedstawione przez państwo niemieckie powody ingerencji, chociaż istotne, nie wystarczały do uznania, że była ona konieczna w społeczeństwie demokratycznym, ponieważ sądy niemieckie nie zachowały proporcji między ograniczeniami swobody wypowiedzi nałożonymi na spółkę medialną a realizowanym celem w postaci ochrony prawa do prywatności. W konsekwencji doszło do naruszenia art. 10 EKPC.

Zdaniem Trybunału „tolerancja i poszanowanie dla jednakowej godności istot ludzkich stanowią podstawy demokratycznego, pluralistycznego społeczeństwa. Dlatego też zasadniczo może być uznane za konieczne, w niektórych społeczeństwach demokratycznych, by karać lub nawet zapobiegać, wszelkie formy wypowiedzi, które upowszechniają, podżegają, promują lub usprawiedliwiają nienawiść opartą na nietolerancji”¹²². Przykładem ograniczenia swobody wypowiedzi nawołujących do nienawiści jest wyrok w sprawie Féret przeciwko Belgii¹²³. Daniel Féret był członkiem parlamentu belgijskiego i przewodniczącym partii politycznej „Front Narodowy”. Podczas kampanii wyborczej partia ta kolportowała ulotki zawierające hasła typu: „Stań przeciwko islamizacji Belgii”, „Zatrzymaj udawaną politykę integracyjną” oraz „Wysłać nieeuropejskich poszukiwaczy pracy do domu”. Sąd krajowy uznał Féreta za winnego podżegania do dyskryminacji rasowej i skazał go na prace społeczne oraz zakazał mu działalności parlamentarnej przez 10 lat. Skarżący zarzucał Belgii naruszenie prawa do swobody wypowiedzi. W ocenie sędziów ETPC hasła na ulotkach w sposób wyraźny prowadziły do budzenia poczucia nieufności, odrzucenia, a nawet nienawiści do obcokrajowców, zwłaszcza wśród mniej wykształconej części społeczeństwa. Ich rozpowszechnianie w kontekście wyborczym miało większy wydźwięk i wyraźnie stanowiło podżeganie do nienawiści rasowej. Dlatego wyrok skazujący skarżącego był usprawiedliwiony koniecznością zapobiegania zakłóceniom porządku oraz poszanowaniem praw innych osób, w szczególności członków społeczności imigrantów. Trybunał orzekł, że nie doszło do naruszenia przepisu art. 10 EKPC.

¹²² Wyrok z 6.07.2006 r., 59405/00, Erbakan przeciwko Turcji, § 56.

¹²³ Wyrok z 16.07.2009 r., 15615/07.

Internet znacznie rozszerzył możliwości korzystania z wolności słowa¹²⁴. Ciekawym przykładem zastosowania odpowiedzialności za wpisy naruszające dobra osobiste jest wyrok w sprawie Delfi przeciwko Estonii¹²⁵. Delfi jest jednym z największych internetowych portali informacyjnych w Estonii. Publikuje w Estonii informacje w języku estońskim i rosyjskim. Działa także na Łotwie i Litwie. Na końcu każdego artykułu prasowego zamieszczano słowa: „Dodaj komentarz” i pola na komentarze, nazwisko jego autora oraz jego adres e-mail (opcjonalnie). Skarżąca spółka dołożyła starań, aby poinformować użytkowników, że komentarze nie odzwierciedlają jej własnego zdania oraz że autorzy komentarzy są odpowiedzialni za ich treść. Sędziowie zauważyli, że nie ulega wątpliwości, iż komentarze umieszczane przez czytelników w reakcji na artykuł prasowy opublikowany na internetowym portalu informacyjnym skarżącej spółki, jak przedstawiono w obszarze komentarzy portalu, miały wyraźnie bezprawny charakter¹²⁶. Zdaniem sądu krajowego, mimo że skarżąca spółka natychmiast usunęła dane komentarze ze strony internetowej, po powiadomieniu przez adwokatów, że ponosi ona odpowiedzialność na podstawie Prawa zobowiązań, jako że powinna zapobiec publikacji komentarzy o wyraźnie nielegalnej treści¹²⁷. Biorąc pod uwagę ekstremalny charakter przedmiotowych komentarzy, fakt, że komentarze zostały zamieszczone w reakcji na artykuł opublikowany przez skarżącą spółkę na swoim profesjonalnie zarządzanym portalu informacyjnym, działającym na zasadach komercyjnych, niedostatek środków podjętych przez skarżącą spółkę w celu niezwłocznego usunięcia po publikacji komentarzy niosących znamiona mowy nienawiści i mowy nawołującej do przemocy oraz zapewnienia realistycznej perspektywy pociągnięcia do odpowiedzialności autorów takich komentarzy, a także umiarkowaną karę nałożoną na skarżącą spółkę, należy stwierdzić, że pociągnięcie przez sądy krajowe skarżącej spółki do odpowiedzialności zostało oparte na odpowiednich i wystarczających podstawach, uwzględniając margines swobody przyznanej pozwanemu państwu. Dlatego środek ten nie stanowi nieproporcjonalnego ograniczenia prawa skarżącej spółki do wolności wypowiedzi. W związku z tym nie doszło do naruszenia art. 10 EKPC¹²⁸.

Uzasadnieniem ingerencji władz państwowych w wolność słowa może być obrażenie uczuć religijnych osób trzecich. Przykładem rozstrzygnięcia konfliktu między tymi dwiema wartościami jest wyrok w sprawie Wingrove przeciwko Wielkiej Brytanii¹²⁹. Sprawa¹³⁰ ta dotyczyła filmu *Wizja ekstazy*, przedstawiającego wizje XVI w. zakonniczów św. Teresy z Ávili i ukazującego jej ekstazę erotyczną w kontaktach z Chrystusem. Twórca tego filmu, zdając sobie sprawę z jego pornograficznego charakteru, ubie-

¹²⁴ Tak M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 794–795.

¹²⁵ Wyrok z 16.06.2015 r., 64569/09.

¹²⁶ Uzasadnienie wyroku w sprawie Delfi przeciwko Estonii, § 140.

¹²⁷ Uzasadnienie wyroku w sprawie Delfi przeciwko Estonii, § 141.

¹²⁸ Uzasadnienie wyroku w sprawie Delfi przeciwko Estonii, § 162.

¹²⁹ Wyrok z 25.11.1996 r., 17419/90.

¹³⁰ Sprawę tę omawiam na podstawie opracowania: E. Dąbrowska, I.C. Kamiński, *Przestępstwo bluźnierstwa religijnego w angielskim common law*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2008/6, s. 21–26.